

čanskega; Jerino Kantakuzinovo, ženo Jurja Brankovića; Heleno Paleologovo, ženo Lazarja Brankovića.

Delo M. Laskarisa predstavlja resno zgodovinsko razpravo in nikdo ne bi prisodil, da je začetniška doktorska disertacija. Zapaža se popolna objektivnost in logična ostrina kritike. Zato je popravljenosti dosti mišljenj in trditev predhodnih del poznanih zgodovinarjev K. Jirečeka, Č. Mijatovića, R. Grujića in drugih.

N. Zupanič.

Obleka kranjskih žen v 18. veku.

Dne 4. julija l. 1766. je umrla v Kranju zapuščini je bila ta-le obleka: Zelena Marija Florian roj. Prešeren. V njeni sukna kratka šavba s podloga iz laške jagnjetine. Vrhna suknja iz temno barvanega mesolana, zarobljena z zelenim svilnatim trakom. Vrhna suknja iz rmeno barvanega mesolana, zarobljena z višnjevim svilnatim trakom. Suknja iz rjavega kronskega raša (Cronräscher), zarobljena z višnjevim svilnatim trakom. Suknja (raša) iz korškega zelenega raša. Platneno perilo: 5 vratnih srajc, 3 rute za na glavo, 3 namizne prte iz cvilha, 1 cvilšna brisačka, 1 cajgasta blazina za krste, 3 pare črnih izšitih podzglavnikov, 5 rjuh iz mikanega hodnika z zapognjenimi čipkami, dve rjuhi iz mikanega platna.

L. 1774., 6. dec., je v Kranju umrla druga žena Mihaela Floriana, Neža roj. Kraškovic. V zapuščini je bilo to-le: Srebrn pas z deloma pozlačenimi, deloma plavotopljenimi členi, en manjši srebrn pas, ena srebrna verižica. Kikla iz bruseljskega napol cajga, s črnimi modrcem in črnimi motvozi. Ena kikla iste vrste z rmeno svilenim modrcem in črnimi motvozi. Kikla iz kamelota z belimi rožičastimi svilenimi modrcem in zlatimi porticami. 5 srajc iz domačega platna, ena s tačicami.

Ena musulnasta izšivana peča s čipkami. Ena umusulnasta izšivana bolj fina peča. Ena dvojnospilnata vratna ruta. Ponošena bavela-ruta. Suknena jopa s flanelasto podlogo. Zelenosuknena z dimnato jagnjetino podložena šavba, 1 cicast predpasnik, 1 črn gradidorski predpasnik, 3 plavi platneni predpasniki za delavnik. Pajčolanasta avba z zlatim formom in finimi čipkami, 1 stara s črnim formom, 1 par volnatih rdečih nogavic, 1 par čevljev.

(Iz Pavšlarjevega arhiva v Kranju.)

A. Koblar.

J. Peisker, Tvarog, Jungfernsprung und Verwandtes, Blätter für Heimatkunde IV, 1926, št. 7—8, str. 49—57.

Razprava prinaša bogato gradivo iz toponomastike za proučevanje slovanske mitologije, razlaga tega gradiva bo pa jedva dosegla soglasno odobravanje. G. avtor izvaja: Po raznih slovanskih krajih imamo hribe, ki imajo v osnovi besedo *tvarog*. Njen pomen je znan: Topfen, Käse nem. Quark, Quargel je prevzet iz slovanskih jezikov. Iz raznih okoliščin pa postane verjetno, da imamo v tej besedi še postransko obliko za ime najvišjega (in edinega) slovanskega boga Svaroga. Na slovenskih tleh najde g. P. to deblo v sledečih slučajih: 1. Torok (kraj. reperitorij: Torek), zaseljek kat. občine Dobrova, sod. okr. Sevnica: 1309 burg Twaroch; 2. Verače, vas v sodnem okraju Kozje: 1480 Tbaraschitzberg, kar je lahko *tvarožičb* (po g. Peiskerju), torej nekaj patronimik; mogoče je pa tudi slov. *tvarožcb*. Mogoče smemo še pristaviti: 3. Dwarack (1524), Steir. Gerichtsb. 412 in Vorrech Lf. Gesamturb. 284; oboje je menda današnji Tvorec ali Tarovec vzhodno Kladja. 4. Tarecker, kmetski dvorec, Laintal pri Trofeiach: 1434 Taregk. Verjetnost, da je *tvarog* druga oblika za *svarog* postane večja, ako vidimo, da nastopata imeni alternando v parovnih krajevnih nazivih, kjer je

drugo ime istotako mitološkega pomena; raznim *tvarožnim* in *svarožnim* goram odgovarja — kakor navaja g. avtor — kot drugi člen: *strašidelnik* ali *čertāv mlyn* etc. Pristaviti smemo, da je znan najvišji bog Slovanov tudi pri nas s svojim običajnim imenom: prim. ime kmetskega posestva Svarožnik v Vitanju (Slov. Glasnik XI, 1868, 23) in na Pohorju (Novice 1859, 169); nejasno je ime Zwarocz sev. zap. Celja = svarožič? — Eni taki toponomastični skupini posveti g. avtor še nadalje svojo pozornost; v nekih slučajih si stojita nasproti *děvině* in *svarožičb* (oziroma ekvivalentni izrazi: *svętovidě*, sv. Vid). *Děvině* je adj. k subst. *děva*, Säugerin, Jungfrau; dostaviti je skok (ali skala, pečina). Na te „Děvine“ nadovezuje tradicija povest s tipično vsebino, kjer se reši deklica pred zasledovanjem nezaželjenega ljubimca s skokom v globočino. To stalno se ponavljajočo povest označi g. pisatelj kot neslano („abgeschmackt“) in skuša dokazati, da si stojita v teh slučajih nasproti dve mitološki bitiji, prevzeti v slovanske verske predstave iz Zoroastrove religije: *děva* da je zapravo iranski daēva, ki odgovarja zoroasterskemu Ahrimanu; *svętovidě* (istoveten s svarožičem) pa da je etimološko **spęntō vidaēvō* „der heil. Antiděva“. Beseda *děva* bi imela potemtakem v slov. jezikih dvojni pomen: 1. deklica, 2. *děva* „zli duh“; ko je drugi pomen otemnel, je bila podana možnost, da se razvije ob „kulturnih pozornicah“ *Děva* — *Světovidě* ljudska povest o zasledovani *děvi*, ki skoči v globino... V nadaljnjem očrta g. avtor zgodovinsko podlago za to svojo domnevo: l. 359. je naselil cesar Constantius II. Sarmate nazvane „limigantes“ ob Renu, kjer se izliva vanj reka Nahe; ti Sarmati, ki so seveda Slovani, so prenesli v svojo novo domovino predstave zoroasterske religije; njim je pripisovati „kulturno pozornico“ pri Dahnu (Rheinpfalz): Schützenberg s kapelo sv. Mihaela — navmes potok — in *Děvin skok*. Ostale

take pozornice po sedaj nemških in slovanskih tleh so nastale s prihodom Avarov in Slovanov. — Tako g. pisatelj! Ker je jasno, da je najvažnejši del razprave oni, ki govori o „děvinem skoku“ se vrnimo k tej točki. Od gospoda pisatelja nedovoljno razjašnjeno dejstvo, da se ponavlja ob istem krajevnom imenu „Děvin skok“ vedno tudi tradicija o bežeči deklici, se da na preprosti način razložiti tako, da je na dotičnih krajih lokaliziran starodavni naravni mythus Slovanov: demon zime (viharja?) je ugrabil dēvo, božico pomladnega življenja in jo drži v svojem gradu. Solčni heroj pride čez nekaj časa pod grad in omogoči z bajili ujetnici skok iz grajskih lin. Kmalu dospje i sam demon in začno se pregovarjanja... Iz slovenske narodne literature je znana pesem o Trdoglavu in Marjetici, ki obravnava to epizodo. Solčni heros (španski kraljevič) prinese pod grajske line, kjer je zaprta njegova sestra Marjetica, zaželjene predmete:

Vzel je oljkove križe tri...

Vzel je tri leskove šibice;

Z vsako trikrat vdaril je

Potlej Marjeto rešil je.

Marjeta se *doli spusti*

Po drobnih zlati ketini...

V par trenutkih se prikaže še tudi Trdoglav! To je „děvin skok“ v pravljični obliki; oder, kjer se odigrava ta epizoda je nedoločen („Pusti grad“). V pripovedni obliki je ta prizor lokaliziran na razne prepade, ki nosijo odslej zadevno ime. Za Štajersko so zbrane te povesti pri Krainzu (Hans v. der Sann), Sagen, str. 4—5; za Koroško pri Graberju str. 437. Zasledovalec je tukaj postal kak vitez; rešitelj, ki je v slovenski bajni povesti devin brat, postane v povestih soprog, ali kdo drugi. V neki koroški povesti pade zasledovana devica v naročje sv. Rozalije; še danes si hodijo kmetje tje iskat leka za vid. (Substitucija za sv. Vida, ki je istotako svetnik za oči.)

Pri tem prizoru so udeležene tri osebe — dēva, svetli heroj in demon viharja ali zime; normalno smemo pričakovati tri imena tudi pri lokalizacijah; g. Feisker določi po svoji teoriji samo dve, a tudi pri njem se pokaže poleg dēve (= zlega duha) še po kakšen hudič; n. pr. pri tremerski kultni pozornici. Svitli heroj, ki nastopa v teh povedkah, ni istoveten s Svarogom temveč je samo Svarožič, to se pravi, on je človek, ki pa izvaja svoje poreklo od samega boga. Slično pripada pri Germanih Sigurd rodbini Welsingov, ki jim je praded sam Odin. V slovenski in čakavski narodni tradiciji se imenujejo taki heroji kresniki; v naših pravljicah bivajo na Zlati gori; narodne povesti pa jim dodeljujejo različne kraje kot bivališča. Drugo ime tega heroja Svetovidъ, ki je bilo sicer znano tudi po slovenskih tleh, se je v krščanski dobi izprevrglo v Sveti vid, kot to dokazuje podrobneje g. pisatelj. Tudi sv. Jurij in Sv. Mihael sta nadomestila slovanske predstave. — Demon, ki ugrabi Dēvo, je bil prvotno pač *črtov*. Kazno je, da je beseda Čatež, ki jo poznajo Slovenci, *tabu* za črta: „Čatež je pol človek, pol kozel, sam peklenški hudič“ (Trstenjak, Slov. Glasnik I, 1859, 172). Tudi o Ladislav beleži tradicijo, da je bil Čatež „bog vetrov in viharja“ (Dom in Svet 1892, 377). Tam tudi opiše dva kranjska kraja, ki sta ohranila nanj spomin: 1. Čatež na Dolenjskem ob vznožju Gorjancev, s farno cerkvijo Sv. Jurija in s podružnicama sv. Vida in sv. Mihaela; torej sami značilni svetniki. 2. Čatež nad Trebnjem z župno cerkvijo sv. Mihaela. 3. Pristavimo še: Čatež, naselje občine Virštanj; spada mogoče h kultni pozornici Verače < **tvarožičev hrib*. Črtov priimek je v omenjeni slovenski bajki *Trdoglav*; že Trstenjak je primerjal iz nemške tradicije vzporedno ime *Grummelkop* (nizkonemško *Grummel* ‚Donner‘); latv. *Aukopernes*; aŭka, fem. ‚Sturmwind‘ (Slov. Glas. XI, 1868, 185). Opozarjam še na eno tako

ime: gospod žlemberskega gradu (Schmieberg nad Mariborom) se zove *Krutogvava*; o njem se pripoveduje: „ko je nekoč zasledoval pred njim bežečo kmetško deklco, pade čez skalo v globok prepad in se ubije. Kmetje ga najdejo mrtvega, okrog vratu mu je bil ovit pisan gad“ (Popotnik 1883, V, 239). Ime *Strašilo*, *Strašidlo*, o katerem razpravlja g. avtor (ime je običajno pri Čehih), imamo mogoče v kultnem odru pri Göstingu; poleg težko obrazlozljive oblike za Straszengel: Strazinola imamo zelo zgodaj tudi Strazille (1159), Strazelle (1265). To je mogoče ime hriba. Torej bi imeli tudi tukaj zahtevano trojico: *Dēva*, *Svetovidъ* (župna cerkev sv. Vida) in *Strašilo*. Iz ščavniškega dola navaja Trstenjak (Novice 1857, 90) narodni običaj, da se sprime ta na sv. Jurija dan „zeleni Jurij“ ali „Vesnik“ z *Raboljem*, ki je oblečen v kožuh ali slamnati plašč. Beseda *rabolj* je mogoče prevzeta iz madžarskega: prim. madž. *rab* sb. (izposojenka) ujetnik, arestant, suženj; *rabul* adj. gefangenmäßiĝ; semkaj spada mogoče tudi beseda *rabelj*, „Henker“. — Za ime *zlodej*, ki je pač tudi *tabu* za črta, prim. *Zlūdei*, *Slūdi* ime moža, ki si je pridjal nemško ime Sifridus Mon. Car. 1203, 395 et pass.

In končno *dēva*: njeno ime živi v krajevnih nazivih: 1. Tiffen, Koroško, jug. zap. Trga Tevvin, Tiuna etc., pri tem kraju je lokaliziran tudi „Jungfernsprung“. 2. Devina voda imenovana tudi Črešnjevski potok in vas, Štaj.: Theping (1583) Steir. Ger.-beschr. 346 et pass. Tudi tukaj je lokalizirana neka narodna pripoved, ki se nanaša na ime hriba Šentovec, in na Zlodjev mlin (Pajk, Črtice sub *Šent*): „Div* in zlodej se prepirata za dušo nekega mlinarja; Šent prišanta (!) s sekiro, ter odvede dušo seboj! Šentova sekira daje slutiti, da je mišljen tukaj Perun ali Trot, ki nosi tako orodje; tej sekiri pravijo Slovenci pri Žitalah (Schiltern, ščitarji; v Halozah): *taranbalta!* — 3. *Devin*, ital. Duino, ob Adriji; nem.

Tibein; 4. Depinach, naselje (izginilo), pri Ponikvah (1451); Tybeiner (1480) sev. Šoštanja (izginilo). — Pod Děva je pač mišljena *Vesna*, beseda pomeni v Tolminskem isto kakor vešča. Krajevno ime „Děvin skok“ je slovanska pararela k nemškemu „Brunhildenbett“ (Symons, Heldensage², 656). Perun je pri Slovencih še zastopan z imenom rastline perunika fem. ‚iris germanica‘; Perkunji hrib, na katerega je često opozarjal Trstenjak, je pa v starejših oblikah zapisan kot Perkonigberg (1490), še starejša oblika je na žalost pokvarjena: 1441 Prewukiry, vsekakor to ne spada semkaj. Sicer je pa znan bog groma med nami kot Trętb, Trędъ; prim. trodovnik sb. Hauswurz, Donnerkraut. Krajevna imena: 1. Trotkova, Goričko: 1265 magna Tronkowe (pisano Cron-); 2. Trętov hrib, Traidersberg, sev. zap. Leobna: 1293 Truntisperch ob Leoben; 3. Trętnikъ pri Lienzu, Tirolsko: Trontnic (locus in comitatu Meginhardi l. 1075–1090, № 413 po Mon. Car.; 4. slično menda tudi Trętnikъ danes Trainting (vzhodno Antheringa): curia in Trünting l. 1115, 876, 6, Salz. Ukb. — J. Kelemina.

Na obranu.

Účelem vědeckého referátu jest, aby čtenář přesně zvěděl l, čemu a na základě jakých zdrojův autor učí a 2, co a na základě jakých zdrojů referent namítá.

Z referátu však páně profesorova čtenář nemůže si nijak představití obsah mojí rozpravy, založené na plásech a obrazech scenerií přírodních, kdežto místní jména jsou v nich pouhými, ovšem důležitými vignetami.

Předvedl jsem prozatím šestnáctero ve všem shodných scenerií, tudíž jevišť, a každé jest o třech souhlasných kulisách: 1) voda s prudkým proudem, 2) v levo od vody hora s velkým obzorem, 3) v pravo od vody skalní stěna; hora se stěnou tvoří více

méně úzkou temnou soutěskou. Kde se jména obou těchto kulis zachovala, nese hora název svatý, stěna buď epitheton čertovo, nebo se zove Děvin skok, Jungfernsprung. Jsou to tudíž vesměs kulturní jeviště, do nichž soustředil Slovan svoje dualistické představy o dvou světovládých mocnostech: dobrého světla a zlé temnoty v neustálém zápase. Z jevišť čertovských předvedl jsem šest, z děvinských devět. Z těchto patnácti jsou dvě nezřetelnější: čertovské nad horní Vltavou u Vyšího Brodu (Hohenfurt) v Čechách, děvinské nad Murou u Göstingu v Štýrsku:

Děva tu zřejmě zastupuje čerta ve všech devíti jevištích!

Jak nabylo slovo děva čertovského významu? To mohlo nastat pouze z jazyka, kde čert slove *deva* skutečně, totiž v Avestě, řeči iranského reformátora Zarathuštry, jenž daevy, dosavadní bohy, strhl do pekel, a tím nabylo božské jméno *daeva* d'ábelského významu. Služili tedy stejně též i démon slovanský, tož Slované přijali ho s dualistickou naukou Zarathuštrovou, neboť patnáct dualistických